

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....σελ.	2
Αυτοτέλεια και ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας.....	3
➤ -Η λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστών.....	3
➤ -Η προσωπική ανεξαρτησία των δικαστών.....	5
➤ -Ελεγκτικές θεσμικές εγγυήσεις.....	7
Σχέσεις της δικαστικής προς τις άλλες κρατικές λειτουργίες.....	8
➤ -Σχέσεις της δικαστικής προς τη νομοθετική λειτουργία.....	8
➤ -Σχέσεις της δικαστικής προς την εκτελεστική εξουσία.....	9
Η αρχή του νόμιμου δικαστή.....	11
➤ -Απαγόρευση σύστασης δικαστικών επιτροπών και έκτακτων (ποινικών) δικαστηρίων.....	12
Η αρχή της εξαίρεσης δικαστών.....	13
Βιβλιογραφία.....	17

Εισαγωγή

Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας κατοχυρώνεται από το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, κατά το οποίο «καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει».

Η διάταξη αυτή δεν περιέχει μόνο έναν αντικειμενικό κανόνα δικαίου, μια θεμελιώδη δικονομική αρχή, μια θεσμική επιταγή εις όφελος της αντικειμενικής δικαιοσύνης εν γένει, αλλά θεμελιώνει έννομη αξίωση του ατόμου, στο επίπεδο μάλιστα του συνταγματικώς κατοχυρωμένου ατομικού δικαιώματος.

Ωστόσο, προϋπόθεση για την παροχή δικαστικής προστασίας, αλλά και για τη λειτουργία της ίδιας της δημοκρατίας, αποτελεί η διασφάλιση της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και των δικαστικών λειτουργιών.

Το άρθρο 87 του Συντάγματος επιβάλλει την λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία των δικαστών και ορίζει ότι «Οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους και σε καμία περίπτωση δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται με διατάξεις που έχουν τεθεί κατά κατάλυση του Συντάγματος». Παράλληλα, μέσα από ένα πλαίσιο αρχών που επηρεάζουν ολόκληρη την έννομη τάξη (όπως η αρχή του νόμιμου ή φυσικού δικαστή) και ένα σύνολο νομοθετημάτων που ρυθμίζουν τα επιμέρους ζητήματα της άσκησης των καθηκόντων των δικαστικών λειτουργιών (όπως ο Κώδικας Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών), καταβάλλεται προσπάθεια να παρασχεθούν οι μέγιστες δυνατές εγγυήσεις για την προστασία της ανεξαρτησίας της δικαστικής λειτουργίας.

Αυτοτέλεια και ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας

Η αρχή της διακρίσεως των εξουσιών εκδηλώνεται στην πιο αυστηρή της μορφή μέσα από την αυτοτέλεια και την ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας. Ενώ ανάμεσα στη νομοθετική και την εκτελεστική λειτουργία υπάρχουν διασυνδέσεις και αλληλεξαρτήσεις, που αποτελούν άλλωστε την ουσία του συνταγματικά κατοχυρωμένου κοινοβουλευτικού συστήματος, η δικαιοσύνη αποτελεί τη μόνη από τις τρεις κρατικές λειτουργίες που δεν εξαρτάται από την πολιτική και τις διαμάχες της ούτε συμμετέχει καθοριστικά σ' αυτές.

Η δικαστική αυτή ανεξαρτησία διασφαλίζεται από το Σύνταγμα, κατά το οποίο οι δικαστές απολαμβάνουν λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας (άρθρο 87 Σ.).

Η λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστών

Η λειτουργική ανεξαρτησία σημαίνει απόλυτη ελευθερία από διαταγές, οδηγίες, κάθε μορφής και φύσης επεμβάσεις και γενικά επιδράσεις οποιουδήποτε άλλου κρατικού οργάνου, αλλά και έναντι διάφορων κοινωνικών ή πολιτικών παραγόντων. Αυτή η ελευθερία παρέχεται από το Σύνταγμα στους τακτικούς δικαστές, τόσο θετικά βάσει της διάταξης της παρ. 1 άρθρου 87, όσο και αρνητικά με την παρ. 2 του ίδιου άρθρου, που προβλέπει ότι οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους. Με ρητή συνταγματική διάταξη επιβάλλεται, επίσης, στα δικαστήρια να μην εφαρμόζουν νόμο με περιεχόμενο αντίθετο προς το Σύνταγμα (άρθρο 93§4).

Η λειτουργική δικαστική ανεξαρτησία ενισχύεται και από ορισμένες άλλες συνταγματικές διατάξεις (άρθρο 89 §1-4), που αποβλέπουν ακριβώς να αποτρέψουν τον έμμεσο επηρεασμό της συνείδησης του δικαστικού λειτουργού. Έτσι απαγορεύεται η συμμετοχή των δικαστικών λειτουργών στην Κυβέρνηση, η άσκηση οποιουδήποτε επαγγέλματος και η παροχή κάθε άλλης έμμισθης υπηρεσίας. Κατ'εξάιρεση επιτρέπεται να εκλέγονται μέλη της Ακαδημίας ή του διδακτικού προσωπικού ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καθώς και να μετέχουν σε συμβούλια ή επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα· απαγορεύεται, όμως, η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, ενώ επιτρέπεται η ανάθεση των καθηκόντων εκπροσώπησης της χώρας σε διεθνείς οργανισμούς και η διενέργεια διαιτησιών μόνο στο πλαίσιο των υπηρεσιακών τους καθηκόντων, όπως νόμος ορίζει. Τέλος, προβλέπεται ότι καθήκοντα σχετικά με την εκπαίδευση των δικαστικών λειτουργών θεωρούνται δικαστικά.

Οι τακτικοί δικαστές είναι κατά κανόνα ανεξάρτητοι και μέσα στο πλαίσιο της δικαστικής εξουσίας. Αυτό σημαίνει ότι οι δικαστές και τα δικαστήρια είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, ακόμα και οι κατώτεροι δικαστές και τα δικαστήρια δε δεσμεύονται από τις νομικές απόψεις των ανωτέρων τους.

Ιδιαίτερα σημαντική στην κατεύθυνση της ενδυνάμωσης της λειτουργικής ανεξαρτησίας των τακτικών δικαστών μέσα στο πλαίσιο της δικαστικής εξουσίας, είναι η δημοσίευση της γνώμης της ενδεχόμενης μειοψηφίας σε κάθε δικαστική απόφαση (άρθρο 93§3 Σ.), ενώ το επόμενο εδάφιο της ίδιας συνταγματικής διάταξης προβλέπει ότι με νόμο θα ορίζεται η καταχώριση στα πρακτικά της ενδεχόμενης μειοψηφίας καθώς και οι όροι και οι προϋποθέσεις δημοσιότητάς της. Έτσι με το άρθρο 40 του Ν.2172/1993 ρητά ορίζεται ότι στις δικαστικές αποφάσεις και τα βουλεύματα καταχωρίζονται υποχρεωτικώς η γνώμη της τυχόν μειοψηφίας και τα ονόματα των δικαστών που μειοψηφούν.

Περαιτέρω, η λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργιών ενισχύεται και από τη διάταξη της παρ.3 του άρθρου 19 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών (Κ.Ο.Δ.Κ.Δ.Λ.), που ρητώς ορίζει ότι οποιαδήποτε οδηγία, σύσταση ή υπόδειξη σε δικαστικό λειτουργό για ουσιαστικό ή δικονομικό θέμα σε συγκεκριμένη υπόθεση ή κατηγορία υποθέσεων είναι ανεπίτρεπτη και συνιστά πειθαρχικό αδίκημα. Με τη διάταξη αυτή, η οποία μάλιστα έχει τεθεί στο αντίστοιχο άρθρο, που ρυθμίζει το περιεχόμενο της εποπτείας στα δικαστήρια και τα όργανα άσκησης της, διευκρινίζεται με σαφήνεια πως η εποπτεία δεν μπορεί σε οποιαδήποτε περίπτωση να περιλαμβάνει επέμβαση των εποπτικών οργάνων στη δικαιοδοτική κρίση των δικαστικών λειτουργιών.

Ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει στο θεσμό της Επιθεώρησης, που ενεργείται σύμφωνα με την παρ.3 του άρθρου 87 Σ. από ανώτερους κατά βαθμό δικαστές, καθώς και από τον Εισαγγελέα και τους Αντεισαγγελείς του Αρείου Πάγου και έχει σκοπό τη σωστή εκπλήρωση των δικαστικών καθηκόντων. Βέβαια, η επιθεώρηση δε θίγει αμέσως τη δικαστική ανεξαρτησία, εφόσον αναφέρεται στο παρελθόν, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο απένειμε δικαιοσύνη ο δικαστής, όμως, προδήλως, ο δικαστής εμμέσως επηρεάζεται στην άσκηση των καθηκόντων του για το μέλλον, ενόψει των παρατηρήσεων που του υποβάλλει ο επιθεωρητής.

Η επιθεώρηση αποβλέπει στον έλεγχο της επιστημονικής κατάρτισης, του ήθους, του σθένους και του χαρακτήρα, της κρίσης και της αντίληψης, της επιμέλειας, της εργατικότητας, της υπηρεσιακής (ποιοτικής και ποσοτικής) απόδοσης, της ικανότητας στην απονομή της της δικαιοσύνης, στη διατύπωση των αποφάσεων και στη διεύθυνση της διαδικασίας και της συμπεριφοράς του δικαστικού λειτουργού γενικά και ιδιαίτερα στο ακροατήριο, καθώς και της κοινωνικής του παράστασης. Προκειμένου για τους εισαγγελικούς λειτουργούς αξιολογούνται, αντί για την ικανότητα στην απονομή της δικαιοσύνης, στη

διατύπωση των αποφάσεων και στη διεύθυνση της διαδικασίας, η επίδοση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης τόσο στην προδικασία όσο και στη διαδικασία στο ακροατήριο, καθώς και η ικανότητα στη διατύπωση των προτάσεων και στον χειρισμό του προφορικού λόγου (άρθρο 85§2 Κ.Ο.Δ.Κ.Δ.Λ.) .

Ωστόσο, παρά την ορθή αποτύπωση των στοιχείων εκείνων που θα πρέπει οι επιθεωρητές να αξιολογούν στην ιδιαίτερη, λεπτομερή και ειδικά αιτιολογημένη έκθεσή τους για κάθε δικαστικό λειτουργό, κυριαρχεί η αίσθηση ότι στην πρακτική η επιθεώρηση έχει καταστεί μια γραφειοκρατική διαδικασία που δεν ανταποκρίνεται επαρκώς στο ρόλο που θα έπρεπε να έχει στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης.

Η προσωπική ανεξαρτησία των δικαστών

Η λειτουργική δικαστική ανεξαρτησία θα παρέμενε χωρίς αντίκρουσμα, αν δεν συμπληρωνόταν από τις εγγυήσεις της προσωπικής ανεξαρτησίας, που αναφέρεται σε όλη την υπηρεσιακή κατάσταση από τον διορισμό έως την αποχώρηση από την υπηρεσία των δικαστικών λειτουργών.

Οι εγγυήσεις αυτές, που αφορούν τόσο τους δικαστές όσο και τους εισαγγελείς είναι οι ακόλουθες:

α) Ο διορισμός των δικαστικών λειτουργών γίνεται με προεδρικό διάταγμα, βάσει νόμου που ορίζει τα προσόντα και τη διαδικασία επιλογής τους (άρθρο 88§1 Σ.), έτσι ο κατά τον νόμο διοριζόμενος δικαστής δε θα οφείλει το διορισμό του σε ιδιαίτερη εύνοια ή υποστήριξη.

β) Από το διορισμό τους ως τακτικών και έως την αποχώρησή τους οι δικαστικοί λειτουργοί είναι ισόβιοι (άρθρο 88§1 Σ.) Αυτό σημαίνει ότι διατηρούνται στην υπηρεσία, έστω και αν μεταγενέστερα καταργηθεί η οικεία θέση, ολόκληρο το χρόνο της βιοτικής τους δράσης, δηλαδή μέχρι να συμπληρώσουν το οριζόμενο όριο ηλικίας (88§5 Σ.)

Κατ'εξαιρέση οι δικαστικοί λειτουργοί είναι δυνατό να παυθούν μόνο κατόπιν δικαστικής απόφασης εξαιτίας ποινικής καταδίκης ή για βαρύ πειθαρχικό παράπτωμα ή ασθένεια ή αναπηρία ή υπηρεσιακή ανεπάρκεια, που πρέπει να βεβαιώνονται με τρόπο οριζόμενο σε σχετικό νόμο. Η εκδίκαση της υπόθεσης γίνεται σε δημόσια συνεδρίαση, εκτός αν η δημοσιότητα είναι επιβλαβής για τα χρηστά ήθη ή συντρέχουν ειδικοί λόγοι προστασίας του ιδιωτικού ή οικογενειακού βίου των διαδίκων, και η απόφαση πρέπει να είναι ειδικά και εμπεριστατωμένα αιτιολογημένη και να απαγγέλεται σε δημόσια συνεδρίαση, ενώ δημοσιεύεται και η γνώμη της τυχόν μειοψηφίας (άρθρο 88§4, 93§2,3 Σ.) .

γ) Όλα τα στάδια της υπηρεσιακής σταδιοδρομίας και εξέλιξης των δικαστικών λειτουργών και συγκεκριμένα οι προαγωγές, τοποθετήσεις, μεταθέσεις, αποσπάσεις και μετατάξεις καθορίζονται από ειδικό όργανο, το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, που αποτελείται από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς.

Συγκροτείται από τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου και από μέλη του οριζόμενα με κλήρωση μεταξύ όσων έχουν διετή τουλάχιστον υπηρεσία στον Άρειο Πάγο, βάσει σχετικού νόμου, με συμμετοχή του Εισαγγελέα και δύο Αντεισαγγελέων του Αρείου Πάγου. Στις περιπτώσεις κρίσεων για προαγωγές στις θέσεις αρεοπαγιτών, αντεισαγγελέων του Αρείου Πάγου, προέδρων και εισαγγελέων εφετών, το συμβούλιο συγκροτείται με αυξημένη σύνθεση, όπως και πάλι ορίζεται από το νόμο (άρθρο 90§1,2) .

δ) Η πειθαρχική εξουσία που ασκείται στους δικαστικούς λειτουργούς προβλέπεται στο Σύνταγμα (άρθρο 91) και ρυθμίζεται από το νόμο.

Στους δικαστικούς λειτουργούς από το βαθμό του αρεοπαγίτη ή αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου και άνω, η πειθαρχική εξουσία ασκείται από Ανώτατο Πειθαρχικό Συμβούλιο που συγκροτείται από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας ως πρόεδρο και από δύο αντιπροέδρους ή συμβούλους της Επικρατείας, δύο αντιπροέδρους ή συμβούλους του Ελεγκτικού Συνεδρίου και δύο καθηγητές νομικών μαθημάτων των νομικών σχολών των πανεπιστημίων της χώρας, ως μέλη, ενώ τα μέλη του Συμβουλίου ορίζονται με κλήρωση μεταξύ όσων έχουν τριετή τουλάχιστον υπηρεσία στο οικείο ανώτατο δικαστήριο ή σε νομική σχολή. Την πειθαρχική αγωγή εγείρει ο Υπουργός Δικαιοσύνης.

Στους λοιπούς δικαστικούς λειτουργούς, η πειθαρχική εξουσία ασκείται σε πρώτο και δεύτερο βαθμό από συμβούλια συγκροτούμενα από τακτικούς δικαστές με κλήρωση, κατά τα οριζόμενα με νόμο. Την πειθαρχική αγωγή εγείρει και ο Υπουργός Δικαιοσύνης.

Η έννοια του πειθαρχικού παραπτώματος, ο καθορισμός των πειθαρχικών παραπτώματων και των πειθαρχικών ποινών και γενικά όλα τα θέματα του πειθαρχικού δικαίου των δικαστικών λειτουργών ρυθμίζονται στα άρθρα 90-107 του Κ.Ο.Δ.Κ.Δ.Λ.

Ελεγκτικές Θεσμικές εγγυήσεις

Πέρα από τη λειτουργική και την προσωπική ανεξαρτησία των δικαστών, που εγγυάται το Σύνταγμα, η έννομη τάξη έχει θεσπίσει μηχανισμούς ελέγχου της απονομής δικαιοσύνης. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται:

- α) Ο έλεγχος των δικαστικών αποφάσεων με ένδικα μέσα,
- β) η εξαίρεση των δικαστών εξαιτίας υπόνοιας προσωποληψίας,
- γ) η ποινική και αστική ευθύνη των δικαστών
- δ) η περισσότερο ενεργός πειθαρχική ευθύνη τους,
- ε) η δημοσιότητα των συνεδριάσεων των δικαστηρίων και των δικαστικών αποφάσεων.

Σχέσεις της δικαστικής προς τη νομοθετική λειτουργία

Οι σχέσεις της δικαστικής προς τη νομοθετική λειτουργία διέπονται από την υποταγή των δικαστών στους νόμους. Η υποταγή αυτή στους κανόνες δικαίου που ψηφίζει η λαϊκή αντιπροσωπεία είναι συγχρόνως συνέπεια της δημοκρατικής αρχής και στοιχείο του κράτους δικαίου. Ισχύει, όμως, υπό τους εξής σημαντικούς περιορισμούς:

α) Οι δικαστές υπόκεινται μόνο στους σύμφωνους με το Σύνταγμα νόμους. Ήδη η υποταγή τους τόσο στους νόμους όσο και στο Σύνταγμα συνεπάγεται, λόγω της υπεροχής του Συντάγματος έναντι των νόμων, αφενός τη δεσμευτικότητα μόνο των συνταγματικών νόμων και αφετέρου την εξουσία και υποχρέωση των δικαστηρίων να ελέγχουν τη συνταγματικότητα των νόμων. Και οι δύο συνέπειες της υπεροχής του Συντάγματος έναντι των νόμων γίνονταν δεκτές στην ελληνική θεωρία και τη νομολογία, ήδη στον περασμένο αιώνα. Κατά ρητές πλέον συνταγματικές διατάξεις οι δικαστές όχι μόνο «σε καμία περίπτωση δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται προς διατάξεις που έχουν τεθεί κατά κατάλυση του Συντάγματος» (άρθρο 87§2), αλλά πολύ περισσότερο «τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα» (άρθρο 93§4).

β) Κατά το Σύνταγμα «οι γενικά παραδεγμένοι κανόνες δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου» (άρθρο 28§1). Από την αυξημένη αυτή τυπική ισχύ των παραδεγμένων κανόνων του διεθνούς δικαίου και των επικυρωμένων από την Ελλάδα διεθνών συμβάσεων προκύπτει πρώτον ότι οι νόμοι δεσμεύουν τους δικαστές μόνον εφόσον και καθόσον είναι σύμφωνοι προς τους υπερισχύοντες αυτούς κανόνες δικαίου, και δεύτερον ότι οι δικαστές έχουν την εξουσία και την υποχρέωση να ελέγχουν τη συμφωνία αυτή.

γ) Το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο υπερέχει των εθνικών δικαίων των κρατών-μελών. Εν όψει της θεμελιώδους αυτής αρχής, ελληνικοί κανόνες δικαίου ισχύουν και εφαρμόζονται από τα ελληνικά δικαστήρια μόνον εφόσον και καθόσον είναι σύμφωνοι προς τους κανόνες του (πρωτογενούς και δευτερογενούς) κοινοτικού δικαίου. Η αρμοδιότητα για τον έλεγχο αυτόν ανήκει στα εθνικά δικαστήρια, ενώ το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είναι αρμόδιο για την άρση αμφισβητήσεων γύρω από την ερμηνεία των κοινοτικών συμβάσεων ή το κύρος και την ερμηνεία των νομικών πράξεων των κοινοτικών οργάνων.

δ) Τα άρθρα 87 και 120 Σ. που προβλέπουν ότι οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους υπόκεινται στο Σύνταγμα και στους νόμους, αναφέρονται στους νόμους του κράτους, αυτούς δηλαδή που ψηφίζονται από τα όργανα και με τις διαδικασίες που προβλέπει το Σύνταγμα. Αναφορά σε «φυσικό δίκαιο» ή «ηθικό νόμο» δεν περιέχει η συνταγματική διάταξη. Το ζήτημα των υπερ-θετικών, υπερ-κρατικών, «φυσικών» ή «ηθικών» δεσμεύσεων του δικαστή δεν έχει μεγάλη σημασία σε μια λειτουργούσα, ευνομούμενη και δημοκρατική πολιτεία. Μόνο σε περίπτωση κατάλυσης του Συντάγματος μπορεί να γίνει επίκληση τέτοιων αρχών και κυρίως της θεμελιώδους αρχής της αξιοπρέπειας του ανθρώπου.

Σχέσεις της δικαστικής προς την εκτελεστική λειτουργία

Η αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας διέπει και τις σχέσεις της δικαστικής προς την εκτελεστική λειτουργία. Η υποταγή των δικαστών στο Σύνταγμα και τους νόμους περιλαμβάνει όλους τους κανόνες δικαίου, επομένως και αυτούς που περιέχονται στις κανονιστικές πράξεις της Διοίκησης. Η Διοίκηση, όμως, δεν μπορεί να απευθύνει ούτε γενικές ούτε ειδικές διαταγές ή οδηγίες προς τους δικαστές, ούτε δηλαδή σχετικά με την επίλυση μιας ορισμένης διαφοράς ούτε σχετικά με τον τρόπο ερμηνείας ενός κανόνα δικαίου.

Η ανεξαρτησία της δικαστικής έναντι της εκτελεστικής λειτουργίας δεν αποκλείει, αλλά αντιθέτως αποτελεί τη δικαιολογητική βάση του δικαστικού ελέγχου της Διοικήσεως και την υποχρέωση της Διοικήσεως να συμμορφώνεται στις αποφάσεις των Διοικητικών δικαστηρίων. Η διοικητική δικαιοσύνη υπόκειται σε περισσότερους κινδύνους διοικητικής επιρροής για δύο λόγους, έναν ιστορικό και έναν που αναφέρεται στο ίδιο το Σύνταγμα:

α) Η διοικητική δικαιοσύνη αποτελεί την εξέλιξη παλαιότερων μορφών διοικητικού αυτοελέγχου. Δικαστήρια σαν το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας (Conseil d' Etat) ήταν αρχικά συμβουλευτικά σώματα της διοικήσεως. Ακόμα και σήμερα οι αρμοδιότητες του Conseil d' Etat δεν είναι μόνο δικαστικού χαρακτήρα. Βέβαια, η ιδιοτυπία αυτή αφορά τη γαλλική νομική εξέλιξη, ενώ το ελληνικό Συμβούλιο της Επικρατείας ιδρύθηκε απευθείας ως δικαστήριο. Παρόλα αυτά, η επίκληση της ιστορικής εξέλιξης του γαλλικού προτύπου παρέμεινε συχνή στις αναπτύξεις της φύσεως και του έργου του ελληνικού Συμβουλίου της Επικρατείας. Έτσι εκτός από το θεσμό, υιοθετήθηκε και η ιστορία του.

β) Το ισχύον Σύνταγμα περιέχει μια διάταξη που δεν αφορά μόνο τους διοικητικούς δικαστές και τα διοικητικά δικαστήρια, αλλά, λόγω της σχέσης ελέγχου που υπάρχει μεταξύ Διοίκησης και διοικητικής δικαιοσύνης, έχει ιδιαίτερη σημασία για τους διοικητικούς δικαστές. Πρόκειται για το άρθρο 89 του Συντάγματος που προβλέπει

τα λεγόμενα δικαστικά ασυμβίβαστα. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό «απαγορεύεται στους δικαστικούς λειτουργούς να παρέχουν κάθε άλλη μισθωτή υπηρεσία καθώς και να ασκούν οποιοδήποτε επάγγελμα» ενώ, παράλληλα, «η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς απαγορεύεται» . Από τη βασική αυτή απαγόρευση που αποσκοπεί προπάντων στην προστασία της αμεροληψίας των δικαστών, προβλέπονται, όμως, ορισμένες εξαιρέσεις. Μεταξύ αυτών επιτρέπεται η συμμετοχή «σε συμβούλια ή επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και σε νομοπαρασκευαστικές επιτροπές, εφόσον η συμμετοχή τους αυτή προβλέπεται ειδικά από το νόμο.» Επίσης, κατά τον ίδιο τρόπο, κινδύνους επιρροής της διοικητικής δικαιοσύνης μπορεί να θεωρηθεί ότι περιέχει η παρ.4 του άρθρου 94 Σ. που ορίζει ότι: «στα πολιτικά ή διοικητικά δικαστήρια μπορεί να ανατεθεί και κάθε άλλη αρμοδιότητα διοικητικής φύσης, όπως νόμος ορίζει.».

Εκτός από τις εγγυήσεις λειτουργικής ανεξαρτησίας, το Σύνταγμα προβλέπει και προσωπικές εγγυήσεις ανεξαρτησίας, όπως η ισοβιότητα και η -σε μεγάλο βαθμό- αυτοδιοίκηση του δικαστικού σώματος. Εξαίρεση στο θεσμικό αυτό πλαίσιο αποτελεί η παρ. 5 του άρθρου 90 Σ. που αναφέρει ότι «οι προαγωγές στις θέσεις του προέδρου και του αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου ενεργούνται με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου». Η ρύθμιση αυτή έχει χαρακτηριστεί επανειλημμένα ως ατυχής και προκαλεί προβληματισμό.

Η αρχή του νόμιμου δικαστή

Η «αρχή του νόμιμου ή φυσικού δικαστή», δηλαδή η απαγόρευση της ακούσιας αφαίρεσης του ορισμένου από το νόμο για κάθε πολίτη δικαστή, κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 του Συντάγματος και αποτελεί καταστατική εγγύηση του κράτους δικαίου και χαρακτηριστικό γνώρισμα της γνήσιας απονομής της δικαιοσύνης. Η απαγόρευση αυτή αναφέρεται αποκλειστικά στα κύρια όργανα απονομής της δικαιοσύνης, δηλαδή τα δικαστήρια. Αντίθετα, δεν εφαρμόζεται η αρχή στα άλλα -βοηθητικά- όργανα απονομής της δικαιοσύνης, δε μπορεί να γίνει λόγος π.χ. για «νόμιμο εισαγγελέα». Από την αρχή του νόμιμου δικαστή προκύπτει και η υποχρέωση της πολιτείας να ιδρύει δικαστήρια και να ορίζει εκ των προτέρων εκείνο που δικαιούται να δικάζει κάθε υπόθεση.

Αφαίρεση του νόμιμου δικαστή επέρχεται, όταν η εκδίκαση συγκεκριμένης υπόθεσης δε γίνεται από το δικαστή, που είναι ορισμένος γι' αυτή εκ των προτέρων και βάσει γενικών και αφηρημένων κριτηρίων. Ο ειδικότερος προσδιορισμός του νόμιμου δικαστή λαμβάνει χώρα με τις διατάξεις περί αρμοδιότητας, έτσι ώστε νόμιμος δικαστής είναι ο καθ' ύλη, κατά τόπο και κατά λειτουργία αρμόδιος για την εκδίκαση της συγκεκριμένης υποθέσης. Ως προς την εκάστοτε σύνθεση του δικαστηρίου, δηλαδή τα συγκεκριμένα πρόσωπα που θα απονέμουν δικαιοσύνη σε κάθε μεμονωμένη υπόθεση, αυτά επιλέγονται με κλήρωση, στα δικαστήρια τουλάχιστον όπου υπηρετεί ικανός αριθμός δικαστών, σύμφωνα με το άρθρο 17Β' του Κ.Ο.Δ.Κ.Δ.Λ.

Η συνταγματική απαγόρευση της αφαίρεσης του νόμιμου δικαστή αποτελεί συγχρόνως και αντίστοιχη επιταγή προς όλα τα κρατικά όργανα, ώστε ούτε η εκτελεστική εξουσία –και ιδίως η διοίκηση της δικαιοσύνης- ούτε η νομοθετική εξουσία, αλλά ούτε και η ίδια η δικαστική εξουσία να μπορεί να ενεργεί κατά παράβαση της αρχής του νόμιμου δικαστή. Ο νομοθέτης και η διοίκηση θα πρέπει να επιδεικνύουν ιδιαίτερη προσοχή κατά τη σύνταξη νόμων που μεταβάλλουν την αρμοδιότητα και καταλαμβάνουν εκκρεμείς υποθέσεις, καθώς με το πρόσχημα των επιδιωκόμενων βελτιώσεων των σχετικών διατάξεων είναι ενδεχόμενο να υποκρύπτει αντισυνταγματική αφαίρεση του νόμιμου δικαστή.

Ακόμα και με απόφαση είτε του ίδιου του αρμόδιου είτε ανωτέρου δικαστηρίου δε μπορεί κατά κανόνα να μεταβιβαστεί η αρμοδιότητα σε άλλο δικαστήριο. Κατ'εξίαιρηση μόνο επιτρέπεται η παραπομπή από το αρμόδιο δικαστήριο σε άλλο ισοβάθμιο και ομοειδές δικαστήριο, ή η ανάθεση σε άλλο δικαστή της εξέτασης μάρτυρα ή σε ανακριτικό υπάλληλο, προκειμένου για τόπο εκτός της έδρας του δικαστηρίου, της διενέργειας αυτοψίας. Γενικά, όμως, οποιαδήποτε σχετική ρύθμιση θα πρέπει να γίνεται με αντικειμενικά κριτήρια και το οριζόμενο ως υποκατάστατο δικαστήριο να παρέχει τις ίδιες εγγυήσεις.

Η αφαίρεση του νόμιμου δικαστή απαγορεύεται όταν πραγματοποιείται ακουσίως, χωρίς δηλαδή τη θέληση του δικαζόμενου. Αυτό σημαίνει ότι, εφόσον ο νόμος το επιτρέπει, είναι δυνατόν να προσδιορίζεται το αρμόδιο δικαστήριο σύμφωνα με τη θέληση των δικαζομένων. Ωστόσο, η δυνατότητα αυτή δεν παρέχεται στο χώρο της ποινικής δικαιοσύνης· το ποινικό δικαστήριο οφείλει πάντοτε να εξετάζει την αρμοδιότητα και να παραπέμπει την υπόθεση στο αρμόδιο δικαστήριο ανεξάρτητα –κατά κανόνα- από τη θέληση των δικαζομένων. Μόνο κατ'εξαίρεση η κατά τόπο αναρμοδιότητα καλύπτεται, αν δεν προταθεί από τον εισαγγελέα ή τους διαδίκους μέχρι την έναρξη της επ' ακροατηρίου αποδεικτικής διαδικασίας.

Περαιτέρω, όμως, δε συνάγεται και ότι ο νόμος δε μπορεί να μεταβάλει το αρμόδιο δικαστήριο μεταγενέστερα παρά την αντίθετη θέληση του δικαζόμενου, αρκεί αυτό να γίνεται με γενικά και αντικειμενικά κριτήρια και να μην επιδιώκεται έμμεση αφαίρεση του νόμιμου δικαστή.

Απαγόρευση σύστασης δικαστικών επιτροπών και έκτακτων (ποινικών) δικαστηρίων

Η αρχή του νόμιμου δικαστή συμπληρώνεται και διασφαλίζεται από την απαγόρευση σύστασης δικαστικών επιτροπών και έκτακτων δικαστηρίων, δηλαδή οργάνων, που ιδρύονται συνήθως, αλλά όχι απαραίτητα, μετά την τέλεση της αξιόποινης πράξης για τη διαπίστωση της ενοχής ή της αθωότητας συγκεκριμένου προσώπου ή προσώπων.

Στην απαγόρευση, όμως, σύστασης έκτακτων δικαστηρίων δεν υπάγονται τα ειδικά και εξαιρετικά δικαστήρια που προβλέπονται σε συνταγματικές διατάξεις. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για δικαστήρια τα οποία συγκροτούνται με γενικά και αντικειμενικά κριτήρια για την εκδίκαση των εγκλημάτων ορισμένων κατηγοριών προσώπων, ή ορισμένων εγκλημάτων.

Η αρχή της εξαιρέσεως δικαστών. Βάσεις του θεσμού και λόγοι εξαιρέσεως.

Η ανεξαρτησία και η αντικειμενικότητα κρίσεως των δικαστών δεν αρκεί να υπάρχει γενικά, αλλά πρέπει να εξασφαλίζεται και σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση, κατά τρόπο που να παραμερίζει κάθε εύλογη υποψία. Τον σκοπό αυτό εξυπηρετεί η αρχή της εξαιρέσεως, δηλαδή του αποκλεισμού από το έργο τους δικαστών ή δικαστικών υπαλλήλων που έχουν ιδιαίτερη σχέση με τη δικαζόμενη υπόθεση, αντικειμενικά ικανή να επηρεάσει ενδεχομένως την αμερόληπτη κρίση τους.

Ex ante ο δικαστής που θα δικάσει ορισμένη διαφορά καθορίζεται ανεξάρτητα από αυτήν, με βάση αφηρημένες συνδετικές έννοιες (αρχή του νόμιμου δικαστή) · ex post, όμως, δηλαδή μετά την υπαγωγή της διαφοράς στο δικαστήριο και ενώ επίκειται η εκδίκασή της, επιβάλλεται με αρνητική τώρα μορφή η θεώρηση των ατομικών σχέσεων του συγκεκριμένου δικαστή προς τα στοιχεία της δικαζόμενης υποθέσεως: όταν υφίστανται οδηγούν στον αποκλεισμό του.

Οι λόγοι εξαιρέσεως μπορούν να διακριθούν με βάση δύο κριτήρια. Η *συστηματική διάκριση* επιχειρείται ανάλογα με την ύπαρξη δεσμού είτε προς το πρόσωπο διαδίκου είτε προς την επίδικη υπόθεση. Η *αξιολογική διάκριση* στηρίζεται στην ένταση του λόγου εξαιρέσεως: μπορεί να επιβάλλεται ο αποκλεισμός του δικαστή, αμέσως μόλις διαπιστωθεί ορισμένη σχέση του χωρίς άλλη στάθμιση, ή να καταλείπεται στον εφαρμοστή του δικαίου πεδίο κρίσεως σχετικά με τη συγκεκριμένη δυνατότητα επηρεασμού της υποθέσεως.

Στην πολιτική δίκη οι τρεις πρώτοι από τους απόλυτους λόγους εξαιρέσεως που προβλέπονται στο άρθρο 52 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας στηρίζονται σε δεσμό συγγενικό, νομικό ή οικονομικό του δικαστή προς κάποιο διάδικο. Έτσι εξαιρείται ο δικαστής → αν είναι ο ίδιος διάδικος (52 1α) ή → είναι με κάποιο διάδικο συγγενής κατ'ευθεία γραμμή εξ αίματος ή εξ αγχιστείας ή συνδέεται μαζί του με υιοθεσία ή είναι συγγενής του εκ πλαγίου ως τον τέταρτο βαθμό εξ αίματος ή ως το δεύτερο βαθμό εξ αγχιστείας ή είναι ή ήταν σύζυγος ή μνηστήρας του (52 1β). → Νομικός δεσμός που καθιστά τον δικαστή εξαιρετέο είναι η σχέση συνδικαιούχου, συνυποχρέου ή υποχρέου σε αποζημίωση προς κάποιο διάδικο (52 1α). Ο τρίτος λόγος εξαιρέσεως απορρέει από συνδυασμό συγγενικών και οικονομικών εκτιμήσεων: → εξαιρείται ο δικαστής αν είναι συγγενής κατ'ευθεία γραμμή εξ αίματος ή εξ αγχιστείας ή αν συνδέεται με υιοθεσία ή αν είναι συγγενής εκ πλαγίου ως το δεύτερο βαθμό εξ αίματος ή εξ αγχιστείας προς πρόσωπο, το οποίο για οποιοδήποτε λόγο παίρνει μισθό ή άλλη χορηγία χρηματικής αξίας από φυσικό ή νομικό πρόσωπο με άμεσο ή έμμεσο ιδιωτικό συμφέρον στην έκβαση της

δίκης (52 1γ) και →κατά μείζονα λόγο εξαιρείται ο δικαστής που έχει ο ίδιος άμεσο ή έμμεσο συμφέρον στη δίκη (52 1α).

Κατεχοχρήν αντικειμενικοί δεσμοί θεμελιώνουν τους λόγους εξαιρέσεως υπό στοιχεία δ' και ε'. Αυτοί →καθιστούν εξαιρετέο δικαστή το πρόσωπο που με οποιαδήποτε ιδιότητα είχε λάβει μέρος στην ίδια υπόθεση ή → διεξήγαγε την υπόθεση από την οποία προέκυψε η δίκη. →Επίσης αν συνέταξε το προσβαλλόμενο έγγραφο ή αν μετέσχε στη σύνθεση του δικαστηρίου που εξέδωσε την ήδη εκκαλούμενη ή αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ο δικαστής με την ίδια ή με άλλη ιδιότητα εξέφρασε ήδη επίσημα νομικές ή πραγματικές απόψεις στην ίδια υπόθεση, πράγμα που καθιστά την αναμενόμενη τώρα δικαιοδοτική του κρίση ενδεχομένως προκατειλημμένη.

Ο τελευταίος λόγος εξαιρέσεως (52 1στ) →καταλαμβάνει τον δικαστή που έστω και στο παρελθόν μόνο είχε διεγείρει ή τώρα διεγείρει υπόνοια προσωποληψίας, ιδίως αν η υπόνοια αυτή στηρίζεται σε ιδιαίτερη φιλία του δικαστή, ιδιαίτερες σχέσεις καθηκόντων ή εξαρτήσεως, έριδα ή έχθρα προς κάποιο διάδικο.

Στη διοικητική δίκη το ζήτημα της εξαίρεσης δικαστών ρυθμίζεται ειδικά από τον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, ενώ η νομοθεσία περί του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου παραπέμπει στις σχετικές διατάξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας που ισχύουν επί της διαδικασίας ενώπιον του Αρείου Πάγου. Οι διοικητικοί δικαστές σύμφωνα με τα άρθρα 14 επ. Ν.2717/1999 Κ.Δ.Δ. αποκλείονται από την άσκηση του έργου τους σε δίκη: →α) από την έκβαση της οποίας έχουν άμεσο ή έμμεσο προσωπικό συμφέρον, →β) που αφορά υπόθεση στην οποία έχουν αναμιχθεί με την ιδιότητα του πληρεξουσίου, αντιπροσώπου, συμβούλου, μάρτυρα ή πραγματογνώμονα, →γ) που αφορά διοικητική πράξη ή διοικητική απόφαση στην έκδοση των οποίων έχουν συμπράξει, εκτός αν, στην τελευταία περίπτωση, πρόκειται για δίκη επί ανακοπής ερημοδικίας, αιτήσεως αναθεωρήσεως, τριτανακοπής ή αιτήσεως διορθώσεως ή ερμηνείας. Αποκλείονται, επίσης, οι δικαστές από την άσκηση του λειτουργήματός τους σε δίκη στην οποία είναι διάδικοι: →α) σύζυγοι ή μνηστήρες τους, →β) πρόσωπα με τα οποία συνδέονται με συγγένεια αίματος ή αγχιστείας έως και τρίτου βαθμού ή →γ) πρόσωπα με τα οποία συνδέονται με υιοθεσία.

Αν συντρέχει ένας από τους λόγους αυτούς ή →υφίστανται σοβαροί λόγοι ευπρέπειας που επιβάλλουν την αποχή του δικαστή, ο δικαστής οφείλει να προβεί σε δήλωση αποχής προς το δικαστήριο. Οι διάδικοι μπορούν να υποβάλλουν αίτηση εξαιρέσεως συγκεκριμένου δικαστή, αν συντρέχουν λόγοι αποκλεισμού ή

→πραγματικοί λόγοι που δικαιολογούν τη δημιουργία αμφιβολίας ως προς την αντικειμενική άσκηση των καθηκόντων του.

Για τους δικαστές του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου προβλέπεται αυτοεξαίρεση, εξαίρεση εκ μέρους διαδίκου και αυτεπάγγελτη εξαίρεση εκ μέρους του δικαστηρίου για τους λόγους του αποκλεισμού και για υπόνοια προσωποληψίας.

Στην ποινική δίκη , σύμφωνα με τα άρθρα 14 επ,305,523,530 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, οι λόγοι αποκλεισμού μπορούν συστηματικά να καταταγούν στις ακόλουθες κατηγορίες περιπτώσεων: α) *Περιπτώσεις ύπαρξης συγγενικού δεσμού.* Έτσι δεν μπορούν να ασκήσουν καθήκοντα ανακριτή, δικαστή, εισαγγελέα ή γραμματέα: →1) στην ίδια ποινική υπόθεση οι μεταξύ τους συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας έως και τον τρίτο βαθμό (14§1), →2) σε οποιαδήποτε ποινική υπόθεση οι συγγενείς εξ αίματος του αδικηθέντος, του κατηγορουμένου ή του αστικώς υπεύθυνου σε ευθεία γραμμή απεριορίστως, εκ πλαγίου έως και τον τέταρτο βαθμό και εξ αγχιστείας, έστω και μετά τη λύση του γάμου, έως και τον δεύτερο βαθμό. Επίσης, οι σύζυγοι και εκείνοι που είναι ή ήταν επίτροποι ή κηδεμόνες αυτών των προσώπων ή που συνδέονται μαζί τους με υιοθεσία (14§2β).

β) *Περιπτώσεις άμεσης προσωπικής προσβολής:* όταν ο δικαστής, ανακριτής, εισαγγελέας ή γραμματέας είναι ο αδικηθείς από το έγκλημα.

γ) *Περιπτώσεις προγενέστερης ανάμιξης στην υπόθεση* και ειδικότερα είτε η εκπλήρωση ορισμένων έργων ή καθηκόντων είτε η σύμπραξη στην εκδίκαση της υπόθεσης. Έτσι: →1) αποκλείονται από την άσκηση καθηκόντων δικαστή, ανακριτή, εισαγγελέα ή γραμματέα εκείνοι που στην ίδια υπόθεση είτε εκπλήρωσαν έργα συνηγόρου του κατηγορουμένου, του πολιτικώς ενάγοντος ή του αστικώς υπεύθυνου είτε εξετάστηκαν ως μάρτυρες ή γνωμοδότησαν ως πραγματογνώμονες ή τεχνικοί σύμβουλοι (14§2 γ,δ), →2) αποκλείονται περαιτέρω, να ασκήσουν έργα δικαστή στη δίκη της έφεσης ή αίτησης αναίρεσης, εκείνοι που συνέπραξαν ως δικαστές στην έκδοση της προσβαλλόμενης απόφασης (14§3). 3) Σύμφωνα με το άρθρο 305 δεν επιτρέπεται η συμμετοχή του ανακριτή στη σύνθεση του συμβουλίου, όταν πρόκειται να κριθούν ζητήματα που ανέκυψαν κατά τη διάρκεια της ανάκρισης (307) ή η περάτωσή της (308). 4) Επίσης, δεν επιτρέπεται να μετάσχει στο δικαστήριο στο οποίο παραπέμφθηκε η υπόθεση μετά την αναίρεση της απόφασης, δικαστής και ένορκος, από εκείνους που είχαν προηγουμένως δικάσει (523). 5) Το ίδιο συμβαίνει, δηλαδή απαγορεύεται να μετάσχουν στο δικαστήριο, εκείνοι που προηγουμένως δίκασαν, δικαστές ή ένορκοι, όταν διατάσσεται νέα συζήτηση κατόπιν αίτησης επανάληψης της διαδικασίας (530).

Όλοι οι αναφερθέντες λόγοι αποκλεισμού αποτελούν συγχρόνως και λόγους εξαίρεσης, παράλληλα, όμως, προβλέπεται ως γενικός λόγος εξαίρεσης η δημιουργία υπόνοιας μεροληψίας, που συντρέχει, αν υπάρχουν γεγονότα ικανά να δικαιολογήσουν εμφανώς δυσπιστία στο αμερόληπτο του προσώπου του δικαστή, ανακριτή, εισαγγελέα ή γραμματέα (15 εδ.α΄).

Βιβλιογραφία

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη: η Ανεξαρτησία και η Αποτελεσματικότητα της Ελληνικής Δικαιοσύνης, πρακτικά Συνεδρίου που οργάνωσαν η Εταιρία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών και το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (11, 18, 25 Φεβρουαρίου 1997)

Γ. Παπαδημητρίου - *Συνταγματικές Μελέτες Ι (1975-2005)*

Κ.Δ. Κεραμεύς - *Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος*

Αργύρης Καρράς - *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*

Π.Δ. Δαγτόγλου - *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*